

TOG'AY MURODNING BU DUNYODA O'LIB BO'LMAYDI ROMANIDA QAHRAMONLAR RUHIY DUNYOSI TAHLILI

Javlonbek Nurmaxmat o'g'li Xurramov
Termiz davlat niversiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tog'ay Murodning "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" romani bosh qahramoni Botir firqa obrazi ruhiyatini tahlil qilish borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: badiiy psixologizm, psixologik tahlil, xarakter va muhit konflikti, personaj nutqini individuallashtirish

ANALYSIS OF THE SPIRITUAL WORLD OF THE CHARACTERS IN TOGAI MUROD'S NOVEL "ONE CAN'T DIE IN THIS WORLD"

Javlonbek Nurmakhmat ogli Khurramov
Termez State University

Abstract: This article deals with the analysis of the psyche of the main character of the novel "One Can't Die in This World" by Togai Murod.

Keywords: artistic psychologism, psychological analysis, conflict of character and environment, individualization of character speech

Kirish (Introduction). "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" romanida Botir firqa obrazi tasviri orqali muallif mustabid tuzum jarohatlarini, zulm saltanatining xalq boshiga solgan adoqsiz kulfatlarini, asr oxirida o'z millati taqdirini belgilashga intilayotgan kishilar ruhiyatining ta'sirchan badiiy tasvirini yarata olgan. Botir firqa asr hodisalarining jonli guvohi, sotsialistik e'tiqod ideallari va xalq hayoti o'rtasidagi nomutanosiblik oxir-oqibat insonlarni qay ahvolga solganini o'z ko'zlari bilan ko'rgan mahalliy rahbarlarning umumlashma obrazidir. Ma'lumki, badiiy adabiyot olam vositasida odamni, odam tasviri orqali olamni aks ettiruvchi san'atdir. Botir firqaning o'y-xayollari, xotiralari, afsus-nadomatlarini o'zi mansub bo'lgan jamiyat hayotini namoyon qilib beradi. Uning ichki olamini o'rganish orqali asardagi ulkan badiiy xulosalarni anglash, e'tiqodi va yot muhit qarshisida o'yga tolib azoblanayotgan inson qalbini tushunish va eng asosiysi o'zbek xalqining XX asrdagi mahorat bilan chizilgan portretini ko'rish mumkin.

Shuni alohida qayd etish kerakki, Botir firqa singari murakkab xarakter egasi bo'lgan, adoqsiz o'y-xayollar va hislar og'ushida yashaydigan inson qalbini chuqur anglash mushkuldir. Yozuvchi tomonidan bu obraz yelkasiga qo'yilgan yuk juda

zalvorli. Uning o'tmishga va olamga nisbatan hissiy munosabatini alohida tadqiq qilish mumkin. Obraz e'tiqodiga oid xususiyatlar borasida turlicha fikrlarning mavjud bo'lishi ham tabiiydir. Zero, badiiy saviyasi qanday bo'lishidan qat'iy nazar insonni o'rab turgan dunyo va inson ichki dunyosi mohirona aks ettirilgan bunday asarlarga e'tibor hech qachon susaymaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Yozuvchi asar voqealarini Botir firqa nigohi orqali uchinchi shaxs tilidan hikoya qiladi. Bu jihat personaj ruhiyatini atroflicha tasvirlashga imkon beradi. Agar roman voqealari bosh qahramon tomonidan hikoya qilinganida obraz ichki dunyosini yoritishda jiddiy noqulayliklar vujudga kelishi mumkin edi. Jahon adabiyotida ham inson ruhiyatini mufassal tasvirlashni maqsad qilgan ijodkorlar rivoyani uchinchi shaxs tomonidan – muallif tilidan hikoya qilganlar. Bu xususiyatning "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" romanida ham bo'lganligi ichki dunyo tahlili borasida ayni muddaodir.

Botir firqa obrazining ichki olami haqida keng mushohada qilish uchun romanda mavjud konfliktning ko'lami va xususiyatlarini e'tiborga olish joiz. Bularni e'tiborga olmasdan asarning mazmun-mohiyatini ham, bosh qahramonning ruhiyatini ham idrok qilish imkonsizdir.

Botir firqa obrazida qahramon va muhit konflikti hamda ichki (psixologik) konflikt namoyon bo'lgan. Uning muhit bilan ziddiyati Brejnev va Sharof Rashidovlarning vafotidan keyin, sovet jamiyatida ijtimoiy faollik oshgach boshlanadi.

Obraz dunyoqarashi bilan jamiyatdagi qarashlar o'rtasidagi nomuvofiqlik bu konfliktni yuzaga keltirgan omil edi. Ayni shu qahramon va muhit konflikti vujudga kelishi bilan qahramonda ichki (psixologik) konflikt ham paydo bo'ladi. Madiyev, Dilya singari obrazlarning faoliyati va gap-so'zlari Botir firqa ichki dunyosida ikkilanish, taassuf va achinishni paydo qiladi. Obraz ruhiyatidagi psixologik konflikt asar so'nggiga qadar tadrijiy asosda kuchayib boradi. Botir firqaning tosh bitikchi bilan bo'lgan suhbatlari, shuningdek o'lim haqidagi o'ylari undagi psixologik konfliktni avj nuqtaga olib chiqadi.

Asar voqealarini mushohada qilish jarayonida Botir firqa uchun azaldan xos bo'lgan xalqona milliy xarakter xususiyatlari va ijtimoiy tuzum ta'sirida shakllangan xislatlar o'rtasidagi nomuvofiqlik ichki dunyo muvozanatini buzishini anglash mumkin. Undagi tabiiy tuyg'ular odamlarga yordam berish, xalq dardini yengil qilishga chorlasa, keyinchalik shakllangan hissiy belgilar hali o'zi yaxshi anglab yetmagan ideallarga ko'r-ko'rona xizmat qilishga undaydi. Insonda mavjud hislar va tushunchalar u yoki bu shaklda o'zini namoyon qilaveradi. Botir firqa ehtiyotkorligi orqali o'z foydasi va tinchligini ta'minlashga intilsa-da, uni hech qachon tark etmaydigan xalqona qarashlar ta'siridan qocha olmaydi. Bu xususiyatni uning ochlikni tugatish uchun kelgan NKVD chilar bilan suhbatida sezish mumkin.

Muhokama (Discussion) Uning qo'rquv ichida aytgan javobi voqelikka asl hissiy munosabatini oshkor qiladi. So'zlaridan uning firqa a'zosi bo'lgani uchungina sovetlarga ishonishi ma'lum bo'ladi. Agar u rais va kommunist bo'lmaganida oddiy odamlar singari sovetlardan norozi bo'lib yuraverishini anglash mumkin. Obrazning "masalaga partiyaviy yondashib" bergan javobiga uning xalq ahvoliga achinish tuyg'ulari bevosita ta'sir qilmoqda. Botir firqa aksariyat hollarda o'z asliyatini so'z bilan niqoblashga urinsa-da, sodda fikrlaridan xalos bo'la olmaydi. U Toshkentdagi to'qqiz oylik siyosiy o'qishni tamomlab kelsa ham front ortidagi mehnatini Gitler sezmay qolganini o'z-o'ziga aytadi. Bunday jo'n va kulgili fikr uning hech qanday siyosiy bilim ololmaganini bildirsa, boshqa tarafdin shon-shuhratga intilish istagi xayolini band qilganini ko'rsatadi. Bu shaxs bir dumalab kommunist va qishloq sho'rosi raisi bo'lgan bo'lsa-da, bir dumalab yangi odam bo'lib qololmasdi. Ijtimoiy hayotda sun'iy shaklda bir kunda firqa a'zosi bo'lish mumkin. Biroq inson qalbini bir kunda sun'iy shaklda batamom o'zgartirib bo'lmaydi. Mixail Bulgakovning "It'yurak" asari qahramoni o'ziga ko'chirib o'tkazilgan itning yuragi bilan ma'lum muddat odamga o'xshab yashasa-da, yurakning asl xususiyatlari o'z ta'sirini ko'rsatib, keyinchalik unda itga xos belgilar paydo bo'ladi. Bu jarayon ilmiy tilda atavizm deyiladi. Atavizm o'z asliga qaytish demakdir. Botir firqa kommunist sifatida o'z dinidan voz kechdi, Yaratganning borligini inkor qildi. U bu qarashlarini shunchaki rasmiyatchilik sifatida ilgari surmay, ich-ichidan diniy e'tiqodni rad qilishga o'zini majburladi. Lekin tog'ni yerga ko'mib bo'lmaganidek, qalb tubidagi yashirin bo'lsa-da saqlangan e'tiqod o'zini namoyon qilishi sirli va tabiiy jarayondir.

Betakror va ta'sirchan ruhiy holat tasvirini yaratish uchun ko'p so'z ishlatish shart emas. Biroq katta iqtidor egasi bo'lish, ayni paytda inson qalbini chuqur his qila olish lozim.

Obraz xarakteriga xos yana bir xususiyat beg'araz yaxshilik qilishdir. Bir paytlar o'ta dahriy komsomol bo'lgan, keyinchalik ulug' notiq va din arbobiga aylanib minbardan turib o'zi singarilarga tosh otayotgan Madiyevga qilgan yaxshiliklarini Botir firqa umuman eslamaydi. Dilya minbar qarshisida nutq irod etib, sovet ordenlaridan voz kechib, ularning sohiblarini qattiq xijolat qiluvchi gaplarni aytganida chap ko'ksida og'riq qo'zg'ab, ko'kragi osti sanchgan Botir firqa ochlik yillarida uning hali go'dak bo'lgan onasi Obodni muqarrar o'limdan qutqarib qolganini biror marta xayoliga ham keltirmaydi. Bu oliyjanoblik yuqori darajadagi madaniyat va insonparvarlik mevasidir. Bunday beg'araz yaxshiliklar qilishni partiya-sovet o'quv muassasalarida o'rgatishmagan, bunday axloqiy yetuklikka KPSS programmasi ko'rsatmalarini o'rganib yetishib bo'lmaydi. Obraz tabiatidagi bu xususiyatlar kamtarin insonlar muhitidagi sharqona tarbiya mevasi edi. Asar avvalida Botir firqaning asliyatini va undagi o'zgarishni tasvirlash uchun keltirilgan,

psixologik tasvirning tipologik prinsipiga oid xarakter chizgilari ulkan ma'no tashiydi.

Xulosa (Conclusion). Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Botir firqa obrazi ruhiyatini atroflicha o'rganmasdan turib romanning poetik xususiyatlari borasida tugal xulosalar chiqarish imkonsizdir. Botir firqa xarakterini atroflicha o'rganish mavzu borasida muhim ilmiy xulosalarning yuzaga chiqishi uchun imkoniyatlarni paydo qilishi bilan ham ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murod T. Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi. – Toshkent: "Zukko kitobxon nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – 224 b.
2. Умуров Х. Ўзбек романчилигида бадий психологизм - (қўлланма). – Тошкент: "Ўқитувчи", 1982, 46 б.
3. Умуров Х. Бадий психологизм ва ҳозирги ўзбек романчилиги. – Тошкент: "Фан", 1983, 146
4. Шодиев Н. Руҳият рассоми. – Тошкент: "Фан" нашриёти. 1977, 48 б. Ҳозирги ўзбек адабиётининг миллий ўзига хослиги. – Тошкент: "Фан". 1984, - 199 б.
5. Ҳозирги адабий жараённинг актуал проблемалари. – Тошкент: "Фан", 1984, - 166 б.
6. Ҳамдамов У. Бадий тафаккур тадрижи. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2002. – 198 б.
7. Раҳмонов Б. Ўзбек адабий танқидчилиги. (қўлланма). – Тошкент.: Янги аср авлоди, 2004. – 237 б.
8. Саримсоқов Б. Бадийлик асослари ва мезонлари.—Тошкент.: 2004. –127 б.
9. Солижонов Й. Нутқ ва услуб. —Тошкент.: "Чўлпон" нашриёти, 2002.-128 б.
10. Тўраев Д. Ўзбек романларида бадий тафаккур ва маҳорат муаммоси. – Тошкент: Университет, 2001. –166 б.